

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені В. Н. КАРАЗІНА

СОЦІОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
Кафедра соціології управління та соціальної роботи

Пояснювальна записка

до бакалаврської роботи

на тему:

**«ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙНЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РЕІНТЕГРАЦІЇ
ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ ОСІБ
НЕУРЯДОВИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ В УКРАЇНІ»**

Виконав: студент 4-го курсу, групи СР-45
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 231 Соціальна робота
Бабійчук А.В.

Керівник: Вакуленко С.М., кандидат
соціологічних наук, доцент, доцент ЗВО
кафедри соціології управління та
соціальної роботи

Рецензент:

Харків – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ ЯК СОЦІАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ	8
1.1 Торгівля людьми як соціальна проблема: сутність, чинники поширення та наслідки	8
1.2 Теоретичні підходи до вивчення соціальної реінтеграції осіб, постраждалих від торгівлі людьми	12
Висновки до розділу 1	15
РОЗДІЛ 2 ДІЯЛЬНІСТЬ НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РЕІНТЕГРАЦІЇ ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ	17
2.1 Неурядові організації як суб'єкт системи протидії торгівлі людьми	17
2.2 Заходи із соціальної інтеграції/реінтеграції осіб, постраждалих від торгівлі людьми	24
Висновки до розділу 2	28
РОЗДІЛ 3 ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РЕІНТЕГРАЦІЇ ОСІБ, ЩО ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ, ДО ТА ПІД ЧАС ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ	29
3.1 Проблеми здійснення соціальної реінтеграції осіб, постраждалих від торгівлі людьми	29
3.2 Рекомендації щодо організації соціальної допомоги особам, постраждалим від торгівлі людьми.	36
Висновки до розділу 3	39
ВИСНОВКИ	40
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	47
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Актуальність теми. Суспільно-політичні кризи 1990-х, 1998, 2001, 2008 років, політичні реформи та воєнні дії на Сході України з 2014 р., негативні наслідки від карантинних обмежень, пов'язаних з пандемією COVID-19, нецільове використання міжнародного та бюджетного фінансування, повномасштабне вторгнення РФ в Україну та численні порушення першою міжнародного кримінального, міжнародного гуманітарного права, прав людини та звичаїв ведення війни, вимушена масова міграція та примусове переселення внаслідок військових дій підвищили ризики та спричинили нові загрози для потрапляння людей у ситуацію торгівлі людьми [3, с.3; 13, с. 1-5].

Кримінальна діяльність організованих злочинних угруповань, які діють як локально, так і транснаціонально, охоплює усі види торгівлі людьми: продаж людей, наркокур'єрство, втягнення у військові конфлікти, боргова кабала, викрадення автомобілів, примусова праця, підневільний стан, жебракування, примусове сурогатне материнство, вилучення органів, втягнення у здійснення інших злочинів, використання людей в терористичних акціях, експлуатація військовими цивільних для будування фортифікаційних споруд, сексуальна експлуатація та інші. До багатьох із перелічених злочинів вдаються і окупаційні війська РФ в Україні (сексуальна експлуатація, сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом (СНПК), тортури, викрадення та вивезення дітей на територію РФ) [14, с.1-11].

Також до факторів, що сприяють поширенню випадків торгівлі людьми, можна віднести збільшення мобільності людей, товарів та капіталу. До того ж кримінал, що спеціалізується на торгівлі людьми, для реалізації незаконних угод щодо людини активно залучає технологічні розробки, що сприяє уникненню виявлення злочину [8, с. 1-3].

З 1991 по 2019 роки 260 000 українців постраждали від торгівлі людьми. В період з 2000 по 2019 роки Міжнародна організація з міграції виявила 16 607 постраждалих осіб, з яких 96% є дорослими, а 4% - дітьми [9, с. 1-5]. Згідно зі

звітом МОМ, з початку широкомасштабного вторгнення РФ в Україну міграційний потік склав від 5 до 8 мільйонів осіб (як внутрішньо переміщених (більше 5 мільйонів), так і емігрантів (більше 2-х мільйонів). Так, мільйони українців стали вразливими та опинилися в групі ризику щодо потрапляння в ситуацію торгівлі людьми або експлуатації, як в Україні, так і за кордоном, адже вимушені мігранти стикаються з певними ризиками та проблемами, якими можуть скористатися трафікери [15, с. 3-37; 29, с. 2-15]. Надзвичайно вразливими є ті українці, що перебувають в окупації, проте офіційних даних про точну кількість знайти не вдалося.

Це не вичерпний перелік обставин, що сприяють поширенню злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми, проте зазначеного вистачає для розуміння вказаної проблеми як такої, що становить суспільну небезпеку, наслідками якої є руйнація суспільної моралі (адже неналежне реагування на такі випадки непрямо, але толерує наслідки такого різновиду кримінального бізнесу); відчуженість особистості та зростання агресії та жорстокості, що тягне за собою втрату родинних зв'язків, а також поширення депресивних синдромів в певних категорій населення – груп ризику щодо потенційного потрапляння в ситуацію торгівлі людьми (безробітні, неофіційно працевлаштовані, уже постраждалі, які не отримали реінтеграційну допомогу з подолання наслідків перебування в ситуації торгівлі людьми та інші) [8, с. 1-3].

Україна як одна з країн-учасниць ОБСЄ взяла на себе зобов'язання впроваджувати всеохоплюючий та міжвідомчий підхід до протидії торгівлі людьми, тому неурядові організації є стороною Національного механізму взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, що полягає в тому, щоб співпрацювати разом різними установами. Діяльність НУО сприяє заповненню тих ніш, в яких держава надає недостатньо послуг та яким приділяє недостатньо уваги. Отже, такі організації беруть на себе зобов'язання підвищувати громадську поінформованість і виконання ухвалених урядом рішень [5, с. 71]. Напрями роботи НУО в сфері протидії торгівлі людьми охоплюють: сприяння в кримінальних провадженнях та переслідування

злочинців, надання рекомендацій владним законодавчим структурам щодо вдосконалення законодавства, кооперація з владними виконавчими відомствами, партнерство з бізнесом у рамках корпоративної соціальної відповідальності, інформаційно-роз'яснювальна робота з населенням, накопичення ресурсів, нарощування кадрового потенціалу державних відомств шляхом організації навчань зі здійснення заходів щодо протидії торгівлі людьми, забезпечення доступу постраждалих осіб до правосуддя та, безпосередньо, реінтеграційна допомога та попередження потрапляння та втягнення людей у процес торгівлі людьми. Так, 30-го червня 2022-го року Координатор проєктів ОБСЄ в Україні припинив свою діяльність, проте він тривалий час підтримував внутрішні реформи в Україні та допоміг країні подолати широкий спектр викликів національній безпеці. Його проєкти сприяли масштабним перетворенням, критично важливим для стабільного та демократичного майбутнього країни. Підхід Координатора був багатовимірним і охоплював широкий спектр діяльності, допомагаючи та консультуючи інституції України та громадянське суспільство, серед іншого, щодо конституційної реформи; реформи законодавства та кримінальної юстиції; прав людини та правової освіти; діалогу як інструменту подолання криз і впровадження реформ; психологічної та соціальної реабілітації осіб, які постраждали від кризи; боротьби з кіберзлочинністю та торгівлею людьми; протимінної діяльності й демократичного контролю над сектором безпеки; охорони навколишнього середовища; охорони кордонів; свободи ЗМІ; гендерної рівності.

Саме здійснення реінтеграційної допомоги та соціальної роботи з постраждалими як певний напрям діяльності НУО в сфері протидії торгівлі людьми є недостатньо висвітленими у вітчизняній науковій літературі. Правове забезпечення протидії торгівлі людьми/дітьми в своїх працях розглядали такі дослідники: О. Бандурка, Н. Карпачова, Л. Ковальчук, Б. Лизогуб, А. Орлеан; роль ЗМІ у протидії торгівлі людьми вивчали М. Буряк, Ю. Галустян; практичні механізми протидії використанню дитячої праці – І. Зверєва, І. Трубавіна.

Ризики трудової міграції з України аналізували В. Русу, Є. Тюрюканова, О. Янчук; особливості соціально-педагогічної роботи з дітьми трудових мігрантів вивчали Т. Веретенко, О. Рассказова, І. Цушко, особливості соціально-педагогічної та профілактичної роботи із засудженими за торгівлю людьми досліджувала О. Караман. Перелічені вище дослідники використовували як джерело інформації звіти Міжнародної Організації з Міграції [8, с. 1-3]. Також питаннями реабілітації людей після пережитих криз і травм (в тому числі й внаслідок торгівлі людьми, насильства, внаслідок війни) займалися Л. Гридковець, Т. Вебер, Н. Журавльова, О. Запорожець, О. Климишин, Д. Креймейер, А. Мокроусова, Н. Пророк, Н. Сиротич, Т. Сіренко, Л. Царенко, Н. Шапошник.

Дослідження та висвітлення досвіду неурядових організацій у здійсненні реінтеграційних заходів та фахової соціальної роботи з постраждалими від торгівлі людьми підвищить розуміння механізму надання допомоги та міжвідомчу взаємодію, дозволить визначити проблеми й труднощі, з якими стикаються представники НУО, що реінтегрують постраждалих, а також окреслити перспективи подолання наявних проблем.

Мета дослідження – визначити особливості здійснення неурядовими організаціями соціальної (ре)інтеграції постраждалих від торгівлі людьми осіб, а також запропонувати шляхи подолання наявних у цій сфері проблем.

Сформульована мета обумовила постановку таких **завдань**:

- 1) обґрунтувати сутність торгівлі людьми як соціальної проблеми;
- 2) уточнити місце неурядових організацій в системі протидії торгівлі людьми;
- 3) визначити особливості заходів із соціальної інтеграції/реінтеграції осіб, постраждалих від торгівлі людьми, що використовуються неурядовими організаціями;

4) встановити проблеми, що виникають в процесі соціальної реінтеграції осіб, що постраждали від торгівлі людьми;

5) розробити рекомендації щодо надання допомоги постраждалим особам неурядовими організаціями.

Об’єкт дослідження – діяльність неурядових організацій як суб’єктів системи протидії торгівлі людьми.

Предмет дослідження – особливості здійснення соціальної (ре)інтеграції постраждалих від торгівлі людьми осіб неурядовими організаціями.

Методи дослідження. В процесі написання бакалаврської роботи були застосовані теоретичні (аналіз, синтез, узагальнення, порівняння) та емпіричні (аналіз документів, інтерв’ю та аналіз кейсів) методи дослідження обраної теми.

Емпіричну базу дослідження склали неперсоніфіковані анкетні дані бенефіціарів двох неурядових організацій (ГО «Чистий аркуш» та БО «БФ «Карітас Харків»); дані, отримані під час інтерв’ю з фахівцями, які працюють у зазначених організаціях.

Структура й обсяг роботи. Бакалаврська робота складається зі вступу, трьох розділів, шести підрозділів, висновків, списку використаних джерел і одного додатку. Загальний обсяг бакалаврської роботи становить 51 сторінка, список використаних джерел налічує 30 найменувань.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ ЯК СОЦІАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

1.1 Торгівля людьми як соціальна проблема: сутність, чинники поширення та наслідки

Торгівля людьми є формою сучасного рабства, що порушує права та свободи людини і громадянина. Сутність цього злочину слід розуміти як таку, що спрямована на експлуатацію людини через різноманітні типи: жебрацтво, сексуальна експлуатація, використання в порнобізнесі, примусова праця або примусове надання послуг, рабство або звичаї, подібні до рабства, підневільний стан, залучення в боргову кабалу, вилучення органів, проведення дослідів над людиною без її згоди, усиновлення (удочеріння) з метою наживи, примусову вагітність, втягнення у злочинну діяльність, використання у збройних конфліктах, наркокур'єрство тощо.

Сам злочин передбачає 3 складові: дії (вербування, переміщення, переховування, передача, утримання та ін.), способи (хибні обіцянки, обман, психологічне та фізичне насильство, економічне насильство, утримання або знищення документів чи проїзних документів, утримання заробітної плати, використання уразливого стану особи, корупція та використання посадової залежності однієї особи до іншої) та мету (отримання вигоди, прибутку) [28, с. 26-40].

Особливостями такого прибуткового та незаконного бізнесу є низький рівень собівартості та високий рівень неоподатковуваних грошових доходів. Згідно статистичних даних торгівля людьми посідає на третьому місці прибуткових кримінальних бізнесів, після торгівлі зброєю та наркотиками.

Поширення торгівлі людьми, зазвичай, пояснюють існуванням та прогресуванням певних чинників, за наявності яких і виникають певні ризики втягнення осіб в процес торгівлі людьми.

До таких чинників відносять такі:

- політична нестабільність та економічний спад, внаслідок чого відбуваються зниження доходів населення та падіння рівня життя, що збільшує пропозицію на ринку торгівлі людьми ризикованих пропозицій, спрямованих на безробітних та інші вразливі категорії населення, в тому числі й тих, хто здійснює вимушену трудову міграцію;

- екологічні лиха, що створюють проблеми життєвого самозабезпечення та забезпечення сім'ї, через що люди погоджуються на ризиковані пропозиції щодо працевлаштування та/або міграції;

- діяльність терористичних організацій, військові конфлікти, повномасштабні війни збільшують кількість вразливих верств населення, що становлять левову частину пропозиції на ринку торгівлі людьми, що стосується населення як на окупованих територіях, так і на підконтрольних урядові країни територіях; також відносимо і злочинні методи ведення війни (скоєння військових злочинів щодо цивільних та військових), що заборонено міжнародними угодами (в тому числі і Женевськими конвенціями), дотримання яких є обов'язковим, незалежно від стану ратифікації таких у тій чи іншій країні;

- розвиток транспортної інфраструктури, міграційних маршрутів (низькі витрати на транспортування потенційних жертв) і потоків та розвиток інформаційних технологій, що і застосовують трафікери для вербування потенційних жертв, комунікації між всіма організаторами та співучасниками процесу торгівлі людьми та щоб унеможливити виявлення злочину та доказів його скоєння, що заважатиме доводити злочин у суді, адже наявний правовий вакуум щодо реалізації цифрових носіїв інформації як доказів та від них ліпше позбавлятися та знищувати, ніж фізичні докази;

- проблема гендерного та домашнього насильства до дівчат, жінок та дітей (що існує як у мирний час, так і набуває поширення за військового стану) поповнюють ряди груп ризику до потрапляння в ситуацію торгівлі людьми;

- складна структура транснаціональної організованої злочинності та значні фінансові та кадрові ресурси, через що, за наявності слабких судових та правоохоронних інститутів (у тому числі і корупційна складова), посилюють позиції та вплив трафікерів, що становить суспільну та державну небезпеку.

Усі перелічені вище чинники не є вичерпними, бо проблема існування та поширення торгівлі людьми є багаторівневою (зовнішня, внутрішня торгівля людьми та інші), де на кожному спрацьовують певні чинники, які у поєднанні активізують міграційні процеси та збільшують ризики, а також породжують негативні наслідки, які, у свою чергу, залежно від масштабу трафікерської діяльності, загрожують суспільній та державній безпеці [4, 12, с. 67 – 74].

Задля здійснення над жертвами контролю, маніпулювання, утримування та примусу, злочинці застосовують різноманітні методи: моральний тиск, психологічне та фізичне насильство, утримання та/або знищення документів (у тому числі і проїзних), надання та/або примусове узалежнення особи від алкоголю чи наркотичних речовин, залякування, погрози покарання з боку правоохоронних органів, втягнення особи в боргову кабалу, шантаж особи та/або родичів потерпілого, використання посадової залежності однієї особи від іншої, використання уразливого стану потерпілої особи, хибні обіцянки, обман, надгодинні роботи (біля 13 годин і більше), обмеження у доступі до медичної допомоги, обмеження у доступі до їжі та води, проживання в нестерпних антисанітарійних умовах, погрози розправи над особою або родичами та ін. [28, с. 26-40; 29, с. 13-16; 30, с. 60-61].

Вище перелічені методи трафікери можуть застосовувати на будь-якому етапі торгівлі людьми: вербування, транспортування, експлуатація та, навіть, після порятунку особи.

Про те кожний з типів експлуатації має свій специфічний вплив та наслідки. Так, наприклад, в процесі сексуальної експлуатації, дівчат та жінок примушують займатися незахищеним сексом, що спричиняє небажану вагітність та аборт або примушують особу вживати протизаплідні препарати в перевищених дозах. Також незахищені статеві акти сприяють поширенню СНІД

та ВІЛ-інфекції, а також різних важко виліковних хвороб та, які спричиняють безпліддя.

Люди, яких експлуатували в примусовій праці або ж жебрацтві, зазвичай, є залежними від алкоголю, що є об'єктивним, бо в рабстві їх потенційно примушували до вживання алкоголю, з метою підкорення особи та припинення опору. Такіж методи трафікери застосовують і з наркотичними речовинами. Особи, яких примушували здійснювати трансфер або локальне переміщення наркотичних речовин, часто є наркозалежними. За цим типом експлуатації злочинці узалежнюють особу (потенційного кур'єра), шляхом надання наркотиків, а потім пропонують роботу з переміщення товару або примушують відпрацювати раніше надані речовини (по суті є формою боргової кабали). Так торгівля людьми стимулює нарко- та алкозалежність серед населення.

Коли особа виживає після вилучення якогось з органів, то не може повноцінно продовжувати фізіологічне існування та подальше життя зазнаватиме дискомфорт у процесі життєдіяльності, що негативно впливатиме і на тривалість життя особи.

Серед постраждалих від торгівлі людьми є поширеними суїцидальні нахили. Після зазнавання вище перелічених руйнівних для людини методів впливу, вона відчуває себе незахищеною та безпорадною, що також негативно впливатиме на її повноцінне повернення до повноцінної життєдіяльності у суспільстві.

Якщо розглядати наслідки для суспільства та держави, слід вказати, що торгівля людьми є як основним, так і вторинним джерелом фінансування кримінальних злочинних, терористичних, та не легальних воєнізованих угруповань, що вдаються до такої щодо незахищеного цивільного населення, що не в змозі чинити опір.

До наслідків ще й відносимо поповнення кількості груп ризику до повторного потрапляння у ситуацію торгівлі людьми та втягнення людей у злочини, дотичні до трафікінгу [11, с. 204-207; 29, с. 16].

1.2 Теоретичні підходи до вивчення соціальної реінтеграції постраждалих від торгівлі людьми осіб

Цілепрямоване впровадження всіх рівнів соціальної профілактики сприяє зменшенню та розповсюдженню злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми.

Робота з наслідками та попередження повторного потрапляння чи втягнення людей у ситуацію торгівлі людьми і являє собою третинний рівень соціальної профілактики торгівлі людьми. Цей рівень профілактики є дуже важливою складовою у системі заходів з протидії торгівлі людьми, адже, зазвичай, після порятунку людини з ситуації торгівлі людьми, вона є дезінтегрованою і дезорієнтованою та постає питання забезпечення її особистісної безпеки та, навіть, безпеки родичів/близьких знайомих. Забезпечення безпеки є базової потреби постраждалої особи, адже від цього залежить ефективність (ре)інтеграційної допомоги. У багатьох випадках, під час провадження кримінальних справ, постраждалим (а за відкритим кримінальним провадженням особа має статус потерпілої) особам погрожують та переслідують. Тому без проведення певних (ре)інтеграційних заходів, особа потрапляє у специфічну групу ризику – тих, що перебувають у групі підвищеного ризику до повторного потрапляння або втягнення у злочини, пов'язаних з торгівлею людьми [26, с. 39-45].

Соціальна (ре)інтеграційна допомога являє собою вирішення та сприяння у вирішенні проблем та задоволенні потреб постраждалої особи. Ці проблеми та потреби є різноманітними: медичні, соціальні, юридичні, безпекові, психологічні та гуманітарні. (Ре)Інтеграційні заходи реалізують через здійснення соціальної роботи з постраждалими від торгівлі людьми, суб'єктами якої є як державні соціальні служби та інституції, так і НУО. Здійснення соціальної роботи з даною категорією клієнтів передбачає специфічні види діяльності, до яких відносимо наступні: ідентифікація, фахова оцінка потреб, кероване перенаправлення, координація, соціальна реабілітація та соціальний супровід та інші. Так, зусилля фахівця з соціальної роботи спрямовані на

виконання завдання, яке є базовим для соціальної роботи з усіма її клієнтами, а саме, сприяння у реалізації прав людини та їх відстоювання, що унеможливлуватимуть повторне потрапляння або втягнення у процес торгівлі людьми [3, с. 1-6; 26, с. 39-45].

Фахівець з соціальної роботи, незважаючи на місце роботи (державна соціальна служба або неурядова організація), застосовуючи вплив та комунікацію, реалізовує та/або сприяє реалізації таких видів допомоги: надання притулку, психологічну допомогу, медичну допомогу, відновлення документів, юридична допомога, навчання на курсах широкого спектру фахів, працевлаштування, соціальна підтримка, розвиток соціальних навичок і умінь, матеріально - технічна допомога, гуманітарну допомогу, поновлення батьківських прав, надання фінансової допомоги, сприяння у зміні місці проживання потерпілих, інформаційне консультування, повернення до дому (як внутрішня, так і репатріація), зустріч в аеропорту, допомога членам родини, вчинення усіх необхідних кроків задля подолання наслідків зазнавання різних форм насильств, які так чи інакше супроводжують процес та складові процеси торгівлі людьми. Так, надання соціальних та інших послуг та здійснення супроводу постраждалих від торгівлі людьми, фахівці провадять спираючись на індивідуальний підхід до розробки плану (ре)інтеграційних заходів допомоги, на успішність яких впливають різні фактори: тривалість інтеграційних заходів, адекватність застосованих методів соціальної роботи до вирішення проблем та задоволення потреб постраждалих, ступінь деформації постраждалої особи, а також від дотримання принципів та професійної етики соціальної роботи, в рамках яких і ще одним актуальним фактором результативності реінтеграційної допомоги постраждалому є внутрішній ресурсний потенціал та ресурсність постраждалого, зокрема його мотивації, адже примусове отримання допомоги і протирічить міжнародним принципам фахової соціальної роботи [16, с. 86-88]. Так соціальні працівники спираються на певні етичні принципи, що являють собою певну модель поведінки та ставлення до постраждалих осіб, які є дезінтегрованими та самостійно адекватно реагувати на виклики та подолати

проблеми вони не в змозі, через зазнавання деструктивного, протиправного та насильницького впливу, з боку трафікерів та експлуататорів, що і є об'єктивною причиною у поясненні тяжкості у постраждалих до подолання наслідків самотужки [7, с. 30-34].

Виділяють наступні етичні принципи в роботі з постраждалими від торгівлі людьми: 1) конфіденційність (з одного боку постраждалі мають певну інформацію про злочинців, через що постраждалі особи є вразливими до переслідувань, а з іншого боку, мають страх перед суспільством через ймовірні осуд та стигматизацію, тому питання абсолютної таємниці про особистість є надактуальним); 2) стимуляція соціальної самостійності (фахівець з соціальної роботи займає позицію учасника (консультанта), де постраждалі, висловлюючи власні думки та бачачи сприйняття її фахівцем, відновлюватимуть навички самостійного вирішення проблем); 3) добровільність участі в програмі допомоги (особа може, лише добровільно отримати допомогу та вільно відмовитися від неї в процесі її реалізації); 4) пріоритетність інтересів постраждалих (фахівці не здійснюють реінтеграційні заходи без згоди постраждалої особи); 5) неупереджене ставлення (поважне ставлення до особи не змінне, незалежно від того, чим займалася постраждала особа, бо вона діяла під впливом хибних обіцянок, обману, маніпуляцій та/або під впливом різних типів насильства, тому не винні у їхньому втяненні у ситуацію торгівлі людьми) [16, с. 86-88]; 6) компетентне надання послуг (за наявності сумнівів та/або відсутності ресурсів задля якісної допомоги, фахівець із соціальної роботи знатиме механізми та компетентних суб'єктів для якісного перенаправлення постраждалих осіб, що слугуватиме найліпшим інтересам клієнтів соціальної роботи); 7) прихильне ставлення (через прожитий стрес та жорстоке ставлення з боку злочинців, постраждалі можуть ставитися до отримання допомоги з підозрою, злістю та, навіть, агресією [6. с.13-14].

Висновки до розділу. Масштаби такої кримінальної та надприбуткової діяльності як торгівля людьми, змусили зконсолідувати зусилля урядів багатьох країн світу, задля подолання цього явища, перелік форм якого розширюється, а дії злочинців активно та мобільно застосовують технологічні розробки та мережу Інтернет, що поліпшує як вербування потенційних жертв, так і уникнення від покарання, за злочини, пов'язані з торгівлею людьми. У рамках міжнародної кооперації зусиль та координації дій створені відповідні організації та установи, що покликані протидіяти явищу торгівлі людьми, а також певним національним установам та службам уряди надали та розширили повноваження щодо реалізації заходів у сфері протидії торгівлі людьми, що реалізовано через впровадження за сприяння програм ОБСЄ Міжнародно визнаного міжвідомчого всеохоплюючого підходу у реалізації заходів у сфері протидії торгівлі людьми, який передбачає багатосуб'єктність у реалізації таких заходів. Такими суб'єктами є і неурядові організації, що зобов'язалися брати участь у протидії торгівлі людьми, що, в Україні, забезпечено Національним механізмом взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, у рамках якого НУО провадять: превенцію щодо торгівлі людьми серед населення; виявлення ймовірно постраждалих осіб; ідентифікацію особи як постраждалої; міжвідомче перенаправлення осіб до установ та організацій, що мають відповідну компетенцію та ресурси для вирішення їх проблем, задоволення потреб та соціального захисту; а також реалізацію реінтеграційних заходів до постраждалих осіб.

Так одним з ключових напрямів міжнародної системи протидії торгівлі людьми є здійснення третинної профілактики, в процес якої і провадять фахову соціальну роботу з допомоги постраждалим особам. Розглядаючи теоретичну складову даного питання окреслимо, що мета соціальної роботи з даною категорією населення спрямована на реалізацію права на соціальну (ре)інтеграцію після пережитого в ситуації торгівлі людьми та сама соціальна робота уже являє собою інструмент не тільки здійснення соціальної (ре)інтеграції особи та вирішення соціальних складнощів особи, а способом

реалізації медичних, юридичних та інших прав, через надання соціальних послуг. Так переживши ситуації експлуатації та рабства, а також інших форм торгівлі людьми, особа вкрай потребує гідного, чемного ставлення із повагою до її особистості, аби зрозуміти наявні можливості допомоги та встановити довіру, що працюватиме на її ліпше подолання негативних наслідків перебування в ситуації торгівлі людьми, що і актуалізовано міжнародно визнаними принципами та правилами етики соціальної роботи з клієнтами, що є універсальними, незалежно від категорії населення.

В силу об'єктивних обставин, процес реінтеграції осіб, що постраждали від торгівлі людьми, значно поліпшується за місцем проживання, де і актуалізується роль таких суб'єктів протидії торгівлі людьми, як локальні не урядові організації. Так, за доцільне буде вивчення досвіду громадських організацій у наданні соціальної допомоги постраждалим від торгівлі людьми.

РОЗДІЛ 2 ДІЯЛЬНІСТЬ НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РЕІНТЕГРАЦІЇ ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

2.1 Неурядові організації як суб'єкт системи протидії торгівлі людьми

Ефективність, результативність та успішність заходів як попередження торгівлі людьми, так і з допомоги постраждалим прямо залежить від рівня скоординованості зусиль державних та неурядових організацій. Є різні моделі їхньої взаємодії:

1. Провідна роль державних інституцій, що постають основними суб'єктами фінансування соціальних послуг та допомог, а уже неурядові структури сприяють та приймають співучасть у заходах;
2. Дуалістська модель відносин – полягає у спільному фінансуванні соціальних послуг та спільній реалізації;
3. Партнерська модель – неурядова організація, реалізуючи програми та проекти бере на себе відповідальність за фінансування тих чи інших послуг.

У системі протидії торгівлі людьми превалюють перші дві: розшук людей та визволення, а також превенція та профілактика торгівлі людьми і реінтеграція постраждалих.

Таку взаємодію неурядові структури та державні структури реалізують у наступних формах: наступні форми:

- реалізація спільних випусків у ЗМІ, круглих столів та прес-конференцій;
- обмін інформацією між різними суб'єктами на предмет можливостей надання тих чи інших послуг;
- реалізація спільних акцій та нарад;
- взаємне навчання, підвищення кваліфікації, навчання партнерству та обмін досвідом;

- спільна реалізація досліджень проблем сфери протидії торгівлі людьми;
- сприяння суб'єктів роботі одне одного, через перенаправлення постраждалих осіб, потенційно постраждалих та потерпілих осіб, а також передача одне одному інформації щодо потенційних небезпек, ризиків та місць утримання або потенційного утримання людей, де вони піддаються та/або потенційно піддаються торгівлі людьми/експлуатації/гендерно зумовленому насильству [23, с. 3-4].

Відтоді як Україна обрала демократичну перспективу розвитку, неурядові організації сприяли та каталізували розвиток громадянського суспільства, на підтвердження чого і є положення в Законі України «Про протидію торгівлі людьми» [19] про те, що усі громадяни та інституції є суб'єктами протидії торгівлі людьми. Також відповідно до статті 36 Конституції України, громадяни України для здійснення та захисту своїх прав і свобод мають право на об'єднання в політичні партії та громадські організації. Як суб'єкти адміністративного права громадські утворення керуються Конституцією України, законодавством України, положеннями про відповідні органи самоорганізації, рішеннями місцевих органів державної виконавчої влади і місцевого самоврядування, рішеннями зборів громадян [20; 27, с. 15-18].

Наприкінці 1990-х років державні інституції не приділяли належної уваги проблемі торгівлі людьми та її масштабам. Це має прояв у недосконалості застосованих підходів – так здебільшого уся діяльність у сфері протидії торгівлі людьми була зведена до переслідування та покарання злочинців, що нівелювало рівноцінну необхідність і превенцій ній діяльності та діяльності з подолання наслідків торгівлі людьми – реінтеграції постраждалих. Саме НУО розгорнули наприкінці 1990-х років діяльність із реалізації заходів з протидії торгівлі людьми в Україні.

За доцільне слід окреслити основні напрямки впливу діяльності НУО на розбудову та формування державної політики у сфері протидії торгівлі людьми:

- апробація методологічних підходів, базових принципів, мети, завдань та напрямків впровадження політики з попередження потрапляння населення в ситуацію торгівлі людьми (так оперування тима чи іншими методологічними принципами державної політики щодо протидії торгівлі людьми прямо впливає на якість обраного напрямку протидії (превенція, покарання, допомога). Саме НУО ініціювали та реалізували проведення низки заходів – конференцій, семінарів, де як державні, так і недержавні суб'єкти протидії торгівлі людьми обговорювали протиріччя, проблеми та питання формування сучасної політики з протидії як самій торгівлі людьми, так і негативним явищам трафікінгу. Так наприкінці обговорень складали рекомендації до міністерств та парламентських слухань і засідань Міжвідомчої координаційної ради, регіональних постійно діючих комісій з питань координації зусиль та обміну інформацією щодо запобігання торгівлі людьми. Участь у розробці та впровадженні програмних та концептуальних документів щодо протидії торгівлі людьми, а також законів та законодавчих актів із цих питань та ініціативи формування державних програм з протидії торгівлі людьми належала НУО. Так у травні 1998 року відбувся перший Міжнародний семінар “Пошук шляхів запобігання торгівлі жінками та формування комплексної програми дій”, проведений спільно Міністерством України у справах сім'ї та молоді (на той час) та Міжнародним жіночим правозахисним центром “Ла Страда – Україна” за участю представників різних міністерств та інших неурядових структур, де розробили проект програми, який обговорювали на Першому всеукраїнського конгресу жінок 1998-го року. Учасниці конгресу подали пропозиції Президенту України стосовно поліпшення становища жінок. Того ж року Президент України подав до Кабінету Міністрів України доручення, після чого 25 вересня 1999 року була прийнята Програма запобігання торгівлі жінками та дітьми в Україні - постанова КМУ № 1768 [18]. Відтоді систематично, кожні 5 років, переглядають, доповнюють та затверджують нову Державна програма протидії торгівлі людьми, особливість якої полягає у тому, що не тільки ініціатива

створення була за НУО, а й те, що вони реалізують більшість положень;

- експертне консультування та спільна розробка механізмів функціонування національної системи протидії торгівлі людьми, формування політик різних суб'єктів, що релевантні поточним масштабам, викликам, загрозам та ризикам у сфері протидії торгівлі людьми;

- здійснення контролю та моніторингу результатів реалізації програм з протидії торгівлі людьми, дотримання прав людини та протидії іншим злочинам і порушенням прав людини, що межують та/або є та/або можуть бути потенційними складовими торгівлі людьми (гендерно зумовлене насильство, експлуатація, військові злочини, порушення звичаїв ведення війни, жорстоке поводження, катування, тортури, сутенерство та інші). Такий напрямок впливу може бути у формі спеціальних доповідей, інформаційно-аналітичних звітів, тих же парламентських слухань щодо результативності виконання Державних програмчи міжнародних зобов'язань у сфері протидії торгівлі людьми;

- актуалізація міжнародних стандартів, гарантій та механізмів, через проведення міжнародних зустрічей та конференцій, де НУО мають риси гнучкості та свободи дій у процесах, де зусилля та ініціативи уряду є кволими та недостатніми. Так апелювання до міжнародних документів (й тих, дія яких розповсюджується на Україну, й тих, що ратифіковані Урядом України) та зобов'язань, неурядові організації набувають більшого впливу та спроможності здійснювати тиск на національний уряд задля реалізації прав громадян, вдосконалення законодавства та приведення положень національного законодавства у відповідність до міжнародних норм;

- навчання та організація курсів з підвищення кваліфікації представниками неурядових структур, що здійснюють заходи з протидії торгівлі людьми, для представників державних органів, на предмет виявлення, ідентифікації, боротьби, профілактичної та превенційної роботи, перенаправлення та фахової допомоги постраждалим, потерпілим, потенційним постраждалим, а також міжвідомчої взаємодії та партнерства;

- ініціювання неурядовими організаціями створення «гарячих ліній» для постраждалих від торгівлі людьми.

Мільйони людей по всіх регіонах світу щорічно потерпають від торгівлі людьми, що дає підстави розуміти проблему як глобальну. Тому її вирішення передбачає консолідацію зусиль урядів усіх країн. Результатом об'єднання зусиль у боротьбі із торгівлею людьми стало підписання міжнародних договорів:

1) Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, та покарання за неї, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 року;

2) Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми від 16 травня 2005 року [24].

Підписанням цих договорів, країни зобов'язалися впроваджувати в національне законодавство системний та міжвідомчий підхід щодо реалізації заходів, спрямованих на протидію торгівлі людьми. Таким чином в українське законодавство запровадили наступне:

1) Закон України від 20 вересня 2011 р. "Про протидію торгівлі людьми";

2) постанова Кабінету Міністрів України від 18 січня 2012 р. #29 "Про національного координатора у сфері протидії торгівлі людьми";

3) постанова Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2012 р. #783 "Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми";

4) Про схвалення Концепції Державної соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2025 року : Розпорядження КМУ 2020 р. [22].

Впровадження всеохоплюючого та міжвідомчого підходу розпочалося, саме, з прийняттям Верховною радою Закону України "Про протидію торгівлі людьми", де, згідно ст.13, передбачено впровадження Національного механізму взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми [27, с. 15-18]. Ця та інші статті цього закону впорядковують відносини між різними

державними відомствами та громадськими, регіональними та міжнародними організаціями. Державні структури та неурядові організації, окрім взаємного інформування, виявлення та перенаправлення, ще й спільно реалізують проєкти, ініціаторами яких є, здебільшого, неурядові організації. Перелік напрямків таких проєктів охоплює різні зусилля з протидії торгівлі людьми:

покарання злочинців (міжнародні організації, аналізуючи кількість вироків та ступінь покарання злочинців, надають рекомендації урядові щодо поліпшення ситуації у сфері покарання торгівців людьми; взаємодія правоохоронних органів різних держав через Інтерпол);

виявлення злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми (по отриманню представниками неурядових організацій, що зобов'язалися протидіяти торгівлі людьми, інформації щодо місця перебування та утримування постраждалих осіб, вони інформують правоохоронні органи, а також після вичерпання власних ресурсів допомоги таким особам, перенаправляють їх до відповідних установ соціальної допомоги для отримання подальшої реінтеграційної допомоги, передбаченої відповідними положеннями Закону України "Про протидію торгівлі людьми");

організація інформаційно - просвітницьких заходів (не урядові організації займаються проведенням інформаційних кампаній у формі лекцій, семінарів, круглих столів та конференцій для учнів учбових закладів, представників правоохоронних та адміністративних органів, а також представників установ соціального захисту населення);

поліпшення виявлення постраждалих осіб (організація консультативних телефонних ліній з надання безоплатної інформаційно - консультативної допомоги населенню);

реінтеграційна допомога постраждалим особам (неурядові організації також надають потерпілим безкоштовні реінтеграційні послуги: гуманітарну допомогу, консультування, медичну допомогу та послуги соціального працівника зі здійснення соціального супроводу та надання соціальних послуг)

[10, с. 67-76].

Лева частка проєктів з реалізації заходів у сфері протидії торгівлі людьми ініційована та профінансована такими організаціями: Міжнародний жіночий правозахисний центр «Ла Страда – Україна»; ОБСЄ (Організація з безпеки та співробітництва в Європі; до середини 2022-го року); A21 (Аболіціоністський рух проти рабства); МОМ (Агенція ООН з питань Міграції – Міжнародна організація з Міграції); Благодійна організація «Благодійний Фонд «Карітас України»; По Харківській та Кропивницькій областях – ГО «Чистий аркуш» (партнер МОМ України).

Запровадження механізму перенаправлення та соціального супроводу постраждалих від торгівлі людьми, у рамках співробітництва НУО з правоохоронними структурами, закладами охорони здоров'я, адміністративними закладами та установами соціального захисту населення, поліпшують отримання постраждалими реінтеграційних послуг [1, с.26-30] та зменшують пропозицію з-поміж груп ризику на ринку торгівлі людьми.

Оперативно – розшукову та каральну діяльність щодо злочинів, що пов'язані з торгівлею людьми провадять правоохоронні та судові органи [30, с. 50-52]. А, уже профілактику з попередження потрапляння у ситуацію торгівлі людьми та роботу, уже з постраждалими особами здійснюють соціальні служби та НУО. Себто, діяльність НУО зведена до тривірневої соціальної профілактики: первинна соціальна профілактика (організація інформаційно – просвітницьких кампаній серед населення та усіх дотичних фахівців (медиків, соціальних працівників, вчителів, дільничних та ін.)), вторинна соціальна профілактика (проведення превентивної та консультативної роботи з групами ризику до потрапляння та втягнення у процес торгівлі людьми) та третинна соціальна профілактика (передбачає надання реінтеграційних послуг постраждалим від торгівлі людьми) [17, с. 64-72; 25, с. 31-35].

2.2 Заходи із соціальної реінтеграції осіб – постраждалих від торгівлі людьми

За доцільне буде розглянути детальніше саме тритинний рівень профілактики торгівлі людьми (не єдиними, але ефективними суб'єктами якого і є НУО), що полягає у, безпосередньо, наданні допомоги з подолання негативних наслідків тим, хто пережив ситуацію торгівлі людьми та дотичні до неї злочини та порушення прав людини [17, с. 123-135].

Після означення вживаних заходів із здійснення соціальної реінтеграції постраждалих осіб, слід окреслити застосований інструментарій, який було використано для проведення дослідження того, як на конкретних прикладах діяльності НУО реалізують описані та загальновизнані заходи з допомоги постраждалим, що за кінцеву мету і має виявлення наявних проблем у цій сфері та формулювання необхідних шляхів-рекомендацій щодо поліпшення зазначених проблем системи протидії торгівлі людьми, однією із складових якої і є допомога постраждалим особам – саме соціальна робота із постраждалими.

Так зважаючи на проблеми постраждалих осіб (труднощі повернення до старих умов життя, комунікація з оточуючими, зневіра та знецінення власного потенціалу) соціальні працівники актуалізують наступні завдання: пошук можливостей утвердження постраждалих у думці, що позитивні моделі життя – реальні для них, що саме вони самі по собі як людина (людини) є цінністю і заслуговує (ють) на повагу до себе та наявний потенціал, що в подальшому переходить в реалізацію наснаження клієнта соціальної роботи. Паралельно соціальному працівнику необхідно сприяти долаю певних перепон, що виникли під насильницьким впливом під час перебування в ситуації торгівлі людьми [27, с. 64-68]. До таких відносимо наступні: зневіра та знецінення довіри та людських відносин (адже часто постраждалі і не отримують порозуміння і від близького оточення, що так само прямо підриває довіру і до інших, поза близького оточення), наявна дезорієнтація життєвих принципів та

інші. Так якісна оцінка потреб та потенціалу вимагає розуміння у деталях усієї історії постраждалого, в якій він опинився. Ефективним та адаптованим методом для оцінки, окрім особистої бесіди, є анкетування. Такі спеціально складені анкети вбирають питання як про деталізованість різних етапів торгівлі людьми, так і про потреби особи. Саме отримання релевантної інформації і є запорукою базового заходу з допомоги постраждалим – складання найліпшого та ефективного реінтеграційного плану допомоги індивідуально для кожного постраждалого [17, с. 123 – 126]. Впроваджуючи заходи та складові із соціальної реінтеграції постраждалих осіб необхідно розуміти наявність та урон тих, чи інших медичних та психологічних наявних проблем: головний біль; виснаження; проблеми із сном; ВІЛ/СНІД, інфекції, що передаються статевим шляхом; небажана вагітності; фізичні травми, тілесні ушкодження; залежність від алкоголю, наркотиків; хвороби шлунку; респіраторні захворювання та захворювання органів дихання; агресивність; депресивність та почуття безвихіддя; подавленість; ненависть до себе та оточуючих; низька самооцінка; відсутність довіри; почуття провини; спроби самогубства; деградація; сплутане поняття часу; плутання в поняттях любові та сексу; приступи бунту; високе сексуальне збудження; схильність до крадіжок, накопичення речей, продуктів; почуття безсилості; повільний та загальмований психологічний розвиток [21, с.10].

В процесі виявлення, ідентифікації, оцінки рівня безпеки та особистісного потенціалу, складання індивідуального плану соціальної реінтеграції осіб та, безпосередньо, його реалізації (що і являють складові реінтеграційних засодів), з'ясувавши міру особистісної деформації постраждалої особи та дотичні до цього фактори, фахівець із соціальної роботи, визначає та застосовує різноманітні прийоми (методи), що працюватимуть на ліпшу реінтеграцію та реалізовуватимуться уже в складеній реінтеграційній програмі. Успішною вважається така програма, що вилучила особу з тенет впливу торгівців людьми/експлуататорів та попередила її від ретрафікінгу (повторного потрапляння в ситуацію торгівлі людьми) [25, с. 43-57].

Саму результативність від реалізації зазначених заходів можна виміряти за наявності таких показників: постраждалу особу не використовують в комерційному плані сутенерами, торговцями людьми, експлуаторами чи клієнтами; постраждала особа покращила думку про себе; мінімізація факторів захворіти на інфекції, що передаються статевим шляхом; зменшення або повний відхід від хімічних залежностей (наркотиків) та алкоголю; вироблені мотивацій працювати в легальному секторі зайнятості; наявність та поява чітких планів на життя, навчання чи роботу [25, с. 43-57].

Можливість вторинної торгівлі людиною (ретрафікінг) багато залежить від спроможності вирішувати людиною свою подальшу долю. На спроможність вирішувати тиснуть багато факторів, які і штовхнуть людину в один чи інший бік. На спроможність вирішувати повернення знову в небезпечні ситуації тиснуть вимоги повсякденного життя, негативне оточення попереднього життя (часто сутенери, експлуатори), з одного боку, та особистісні ресурси (життєвий досвід, відповідальність, стійкість), групи самопідтримки, формальні структури, що допомагають (медичні заклади, міліція, навчальні заклади, соціальні служби), неформальні (родина, друзі, громадські організації, члени місцевої громади) [17, с. 123-147].

Аби виявити проблеми та протиріччя у сфері допомоги постраждалим від торгівлі людьми слід детально розглянути інструментарій, що був застосований для обробки зібраної емпіричної бази. Щодо інструментарію, то слід означити вживані поняття: треба розмежовувати поняття «потерпіла особа від торгівлі людьми» та «постраждала особа від торгівлі людьми», де перше є статусом особи у кримінальному провадженні, а друге є офіційним статусом, що надає орган виконавчої влади, або такою особу ідентифікував навчений фахівець з протидії торгівлі людьми та може її визначати як «потенційно постраждалу» або ж «постраждалу особу». Були застосовані наступні методи дослідження та обробки даної теми: аналіз наукової та фахової літератури, а також синтез, узагальнення та порівняння фактажу, отриманого в процесі збору емпіричної бази в процесі проведення дослідження, до того ж за необхідне був аналіз

внутрішніх документів двох неурядових організацій, двох інтерв'ю з фахівцями з кожної із зазначених організацій та аналіз відповідних кейсів цих організацій (себто 2 інтерв'ю та 100 одиниць неперсоніфікованих анкет осіб, постраждалих від торгівлі людьми (історія кейсу та неперсоніфікована документація (опитувальні листи та реінтеграційні плани) до кожного кейсу), відповідно до та з дотриманням принципів конфіденційності, маючи на меті, виключно, здійснення науково-дослідницької роботи, що і реалізовано з дозволу уповноважених представників двох організацій, що були зацікавлені в означенні та актуалізації в науковій площині наявних проблем у сфері допомоги постраждалим від торгівлі людьми)).

Висновки до розділу. Можемо констатувати, що торгівля людьми є міжнародно визнаною проблемою, від якої потерпають абсолютно усі країни, тому і наявний розвиток міжнародного законодавства у сфері протидії торгівлі людьми. Так, згідно усіх міжнародних документів та домовленостей, неурядові організації є одними з головних суб'єктів взаємодії із спротиву поширенню та подоланню наслідків злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми. Міжнародні інституції зазнають реорганізацій та розширюють свої штати персоналу, напрями та галузі діяльності, а також збільшують свою вагу в процесі реагування на гуманітарні кризи та катастрофи. Так за їхньої підтримки і розвиваються і партнери на місцях – місцеві ГО, БО та інші НУО.

Як у глобальній, так і у локальній системі заходів з протидії торгівлі людьми, неурядові організації виконують певний функціонал та заповнюють ті ніші, увага до яких не властива державним інституціям, в силу їхньої недостатньої розвиненості, а особливо у стані військових дій та повномасштабних війн. Тут збільшується роль та значення діяльності з реалізації заходів із кризового реагування ініційовані неурядовими як міжнародними, так і місцевими структурами. Базовим компонентом ролі неурядових міжнародних та місцевих організацій є взаємодія з іншими суб'єктами, що здійснюють заходи з протидії торгівлі людьми, до яких

відносимо і правоохоронні органи, державні медичні установи, органи виконавчої влади Міністерства соціальної політики (Департамент соціального захисту, Служби у справах дітей, Центри зайнятості та інші) та інші. Так кооперація, взаємодія, пере направлення та співпраця є тими принципами, які при слідуванні ним усіх суб'єктів системи протидії торгівлі людьми, працюватимуть на захист постраждалих осіб, притягнення до відповідальності та покарання злочинців, в тому числі і військових злочинців, а також зменшення масштабів явища та випадків торгівлі людьми.

Так одним з напрямів діяльності неурядових організацій, в контексті системи протидії торгівлі людьми, є здійснення третинної профілактичної роботи, себто соціальної роботи, спрямованої на реінтеграцію постраждалих осіб, де вживають певних заходів, що є складними за структурою. Про те доцільна та фахова реалізація компонентів цих заходів працює на ефективніше включення людини до повноцінного життя та унеможливорює ретрафікацію особи.

З'ясувавши специфічні особливості процесу протидії торгівлі людьми, діяльності та функціоналу її суб'єктів, зокрема, неурядових організацій, а також знання особливостей перебігу реінтеграційної допомоги та характеру наявних у цьому процесі проблем, можемо перейти до дослідження матеріалу, зібраного емпіричним методом, щодо практичної роботи двох неурядових організацій, де досвід та неперсоніфікована документація кейсів яких (де зазначений перебіг (ре)інтеграційної роботи з постраждалими) і є предметом для вивчення проблем та протиріч у даній сфері.

РОЗДІЛ 3 ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РЕІНТЕГРАЦІЇ ОСІБ, ЩО ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ, ПІД ЧАС ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ

3.1 Проблеми здійснення соціальної реінтеграції осіб, постраждалих від торгівлі людьми

Двома раніше зазначеними організаціями, представники яких сприяли збору емпіричної бази для даного дослідження є БО «БФ «Карітас-Харків» та ГО «Чистий аркуш». Так в обох організаціях у м. Харків діяли локальні (по Харківщині) проекти з допомоги особам, постраждалим від торгівлі людьми. В БО «БФ «Карітас-Харків» такий діяв до травня 2022-го року та не було продовжено його дію, з боку донорів, а щодо ГО «Чистий аркуш», дана проектна діяльність діє з серпня 2022-го року і наразі продовжений до кінця 2023-го року. За сприяння цих організацій вдалося проаналізувати відповідні кейси ці (обрана вибірка склала 100 одиниць неперсоніфікованих анкет осіб, постраждалих від торгівлі людьми (історія кейсу та неперсоніфікована документація (опитувальні листи та реінтеграційні плани) до кожного кейсу), відповідно до та з дотриманням принципів конфіденційності, маючи на меті, виключно, здійснення науково-дослідницької роботи, що і реалізовано з дозволу уповноважених представників двох організацій, що були зацікавлені в означенні та актуалізації в науковій площині наявних проблем у сфері допомоги постраждалим від торгівлі людьми)). Більше 80 % анкет були від БО «БФ «Карітас-Харків», адже в процесі дослідження цікавили випадки з 2019-го року, себто від часу, коли активно впроваджувався дана проектна діяльність в цій організації. Решта анкет надана ГО «Чистий аркуш». Аналізуючи неперсоніфіковані анкети та історії постраждалих було обрано проблемоорієнтований підхід, себто фокус уваги був спрямований на визначення та групування проблем, з якими стикалися постраждалі особи в процесі спроб отримати допомогу від різних суб'єктів протидії торгівлі людьми.

Другим джерелом для збору та дослідження емпіричної бази стало проведення двох тривалих у часі (понад дві години кожне) інтерв'ю з

провідними фахівцями з протидії торгівлі людьми у тих же організаціях: перший фахівець – з БО «БФ «Карітас-Харків», другий – з ГО «Чистий аркуш». Проблемо орієнтований підхід був застосований і в процесі проведення інтерв'ю з фахівцями, де для дослідження було необхідно з'ясувати кілька рівнів проблем: якщо проаналізувавши анкети постраждалих осіб були з'ясовані певні проблеми, що стосуються саме постраждалих, то завдяки фіксації думок фахових практиків у даній сфері, вдалося виявити проблеми, які стосуються, безпосередньо, соціального працівника з постраждалими особами, а також окреслити ті проблеми, з якими стикається неурядова організація, в процесі реалізації заходів з протидії торгівлі людьми, перетинаючись з іншими структурами – іншими суб'єктами НМВ (Національного механізму взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми), що закріплений в національному законодавстві, у Законі «Про протидію торгівлі людьми».

В процесі дослідження, обробки та аналізу обох зібраних емпіричних джерел були виявлені наступні проблеми, які за доцільне розподілити за трьома рівнями:

1) *проблеми, що стосуються фахівця:*

стереотипи та стигми: де перші стосуються і людей, і явищ (ситуацій) та являють собою хибні уявлення, а другі стосуються, виключно, людей та мають прояв у переносі якості однієї людини на всю групу та навпаки, з групи на окремих особистостей. Зазвичай, стереотипізація та стигматизація з боку фахівця з соціальної роботи, являє собою захисну функцію психіки, в основі якої – страх до невідомого, тому ця проблема об'єктивна, адже обумовлена онтогенезом та філогенезом. Так, стигми та стереотипи можуть заважати під час діагностики, де стереотип або стигма являє собою готову не об'єктивну відповідь, що до того ж впливатиме на визначення та підбір необхідних методів допомоги, а також ефективність та своєчасність надання соціальних послуг. Тому, задля мінімізації невдач у процесі реінтеграції та підвищенню ефективності надання соціальних реінтеграційних послуг, фахівцю необхідно

на початкових етапах кар'єри пропрацювати розуміння поведінки осіб, що постраждали від торгівлі людьми та особливості злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми, що мають специфічні налідки для об'єктів злочину. Окремо слід виокремити ті стереотипізаційні та стигматизаційні процеси, що відбуваються в умовах війни. Ба більше, слід виокремити ті стереотипи та стигми, що виникають в людей 1) на територіях, де не була окупація, але були військові дії, зокрема обстріли та ракетні атаки, 2) на окупованих територіях, 3) деокупованих територіях та 4) територіях, які не зазнали військових дій. Так фахівці зазначають, що відчутні різниці та специфічність стереотипів та стигм в населення на тих чи інших зазначених територіях;

емоційне вигорання та професійна деформація: мають прояв у внутрішніх дисбалансах у фахівця (коли він починає думати про вирішення проблем постраждалих поза робочий часом, частка чого збільшується, де на роздуми щодо особистісного життя залишається дедалі менше часу), невідповідності між вкладеними та отриманими ресурсами (велике бажання допомогти, змінити ситуацію та вкладання сил, часу, емпатії, грошей та, з іншого боку, навантаження, подовжений робочий день, пасивність з боку постраждалих, низька оплата праці, породжують, з часом, роздратування, пригніченість та невдоволення від роботи, де, у випадку відсутності реагування на прояви вигорання, знижується ефективність допомоги постраждалим), черствості, себто професійної деформації (перманентно з постійними контактами з людським горем, відбувається адаптація до стресів та понижується рівень емпатичності до постраждалих або апатичність стає вибірковою до постраждалих); підлаштування мислення до ідентифікації проблем як таких і поза робочим часом, пов'язаних з виявленням та допомогою постраждалим від торгівлі людьми, себто, навіть, у позаробочих ситуаціях фахівець помічає та реагує на індикатори торгівлі людьми або дотичні до неї речі, наприклад, домашнє насильство, ескорт, понад годинна робота, ймовірність на блокпостах сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом та війною та інше;

особистісна безпека: зазвичай, після порятунку постраждалих з тенет трафікерів, перші в процесі експлуатації набули певних хвороб (після сексуального рабства, в постраждалих можна виявити ВІЛ, СНІД, гепатити, ПСШ; після утримання постраждалих осіб у полоні, у підвалах на територіях військових конфліктів, вони страждають на шкірні хвороби, COVID-19, туберкульоз та язви шлунка). Це завжди треба пам'ятати при наданні реінтеграційних послуг. Завжди є певні ризики для здоров'я та безпеки того, хто допомагає постраждалим. До таких ризиків відносимо: передача хвороби при поселенні особи та наданні допомоги, тиск на фахівця, з боку злочинців (адже, у полісменів та постраждалих є захист, означений у законах, а у представників НУО, що допомагають постраждалим та обмінюються з поліцією оперативною інформацією, захист не передбачений). Також під час виїздів на де окуповані території є високі ризики постраждати від розірвання знарядів, мін, або потрапити під ворожий обстріл;

недостатність повноважень: у багатьох випадках процес реінтеграційної допомоги затягується, адже в кінці процесу реінтеграції постраждалого, з боку НУО, фахівець перенаправляє його до соціальних служб, зокрема ЦСС (Центр соціальних служб) ДМС, ЦНАП, ССД, ДСЗН, заклади освіти, медицини, задля отримання та продовження реінтеграції, у процесі чого перед працівниками ЦСС немає зобов'язань щодо узгодження подальшого плану дій для продовження реінтеграційного процесу, себто немає наступності (рос. приемственности) у роботі з перенаправленими від НУО постраждалими. Перепоною для ефективного реагування та виїзду на територію, де стався факт торгівлі людьми, стає чинність статусу закритої тієї чи іншої зони при фронт лайні, де необхідно витратити додатковий час для оформлення спеціальної перепустки, що гальмує мобільність реагування на випадки торгівлі людьми та кризовому втручанні, коли людина тільки-но виходить з ситуації торгівлі людьми та потребує реагування на спектр нагальних проблем: медичні, психологічні, гуманітарні, соціальні, правові;

тимчасовість ресурсів: усі наявні ресурси в НУО, якими задля допомоги постраждалим розпоряджається фахівець з соціальної роботи, є тільки на термін дії проекту, бо фінансування, зазвичай, є грантовим та між затвердженням нових програм та проектів, проходять певні бюрократичні та часові питання, що може тривати як до 1-го місяця, так і понад 1-н місяць;

необхідність швидкого та понад нормованого навчання та підвищення різних напрямків кваліфікацій та компетенцій, що необхідні в умовах війни та ще й пов'язане з масштабним вчинення російськими військовими військових злочинів проти цивільного населення, де одна людина потенційно може постраждати від цілої низки видів насильств та порушень прав водночас, де постає об'єктивна необхідність фахової та компетентної ідентифікації усіх можливих видів насильств та порушень прав, задля складання найліпшого та повного плану допомоги людині, де враховані різноманітні фактори тих чи інших видів насильств та порушень прав людини, що можуть бути дотичними до торгівлі людьми, а отже, ідентифікувати людину тільки як постраждалу від торгівлі людьми (при тому, що вона ще пережила катування, сексуальне насильство, пов'язане з війною, експлуатацію, як приклад) є некоректним та некомпетентним проявом, адже від якості ідентифікації кейсу, залежить оцінка безпеки, потреб та, взагалі, структура (ре)інтеграційного плану.

2) проблеми, що стосуються інших суб'єктів Національного механізму взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми (далі НМВ):

некваліфікованість: незнання працівниками соціальних служб своїх повноважень (в контексті ідентифікації осіб, постраждалих від торгівлі людьми та інших дотичних до торгівлі людьми злочинів і порушень прав людини), що є об'єктивним, адже в ЦСС на одному соціальному працівнику багато навантаження та напрямків, через ротації та плинність кадрів. Але нерозуміння своїх обов'язків щодо ідентифікації та доцільності правильного перенаправлення до фахових суб'єктів, у рамках НМВ, є і в інших суб'єктів;

відсутність в соціальних службах оцінки та моніторингу ефективності роботи, на що керівники закривають очі через брак фахівців та збільшення навантажень, в умовах війни;

некомпетентність та несистемність працівників соціальних служб у реалізації планів реабілітації постраждалих від торгівлі людьми;

відсутність поставлених завдань по досягненню певних показників виявлення та ідентифікації постраждалих, адже замість цього є норми кількості ведення соціального супроводу;

проблеми із наданням статусу особи, постраждалої від торгівлі людьми: необхідність повторного опитування (щодо деталей пережитого процесу торгівлі людьми) особи уповноваженою особою у Департаменті соціального захисту населення для подання заяви до НССС для отримання статусу особи, постраждалої від торгівлі людьми, що має елемент ретравматизації особи, що має місце через наступну зазначену проблему;

у кожного суб'єкта НМВ власний бланк ідентифікації постраждалих, що продукують ретравматизацію особи, адже травмуючі події необхідно переповідати і слідчим, і представникам НУО, і в державних виконавчих органах соціального захисту населення;

ДМС, ЦНАП, ЦЗ та ВСЗ: особи, що постраждали від торгівлі людьми не є категорією громадян на безкоштовне отримання паспорта, що створює додаткову вразливість та працює на те, що людина продовжує перебувати в групі ризику до повторного втягнення у ситуацію торгівлі людьми, адже без ідентифікуючих її документів особа не має доступу до певних державних програм допомоги, послуг та підтримки різних державних інституцій.

Щодо поліції, то зі свого боку, її представники активно перенаправляють до місцевих неурядових організацій врятованих осіб, що постраждали від злочину, пов'язаного з торгівлею людьми.

3) проблеми, що стосуються постраждалих:

низький рівень самоідентифікації;

правова неграмотність;
 небажання співробітництва з усіма (НУО, Нацполіція, соціальні служби);
 залежності: алко-, наркозалежності;
 стокгольмський синдром;
 психічні розлади;
 синдром навченої безпорадності;
 самостигматизація;
 страх розголосу інформації, себто порушення конфіденційності;
 безвідповідальне ставлення до процесу реабілітації;
 наявність ІПСШ;
 ризики повторного втягнення в ситуацію торгівлі людьми;
 проблеми зі здоров'ям: травми, інвалідність, психічні розлади через пережиті інциденти насильства та інше.

Так, бачимо, що існує низка проблем, що негативно впливають на:

- процес реінтеграції постраждалих осіб;
- якість роботи соціального працівника;
- перебіг різних етапів надання допомоги;
- психологічний та фізичний стан надавача допомоги та, навіть, на подальше життя постраждалої особи по закінченню реінтеграційної програми.

Наостанок, зважаючи і на опис документів та думки фахівців, можна як окрему перепону виділити просторово-адміністративний чинник, що становить перепону в процесі надання послуг постраждалим від торгівлі людьми: мова йде про віддаленість місць розташування пунктів виконавчої влади у віддалених та зруйнованих районах Харківської області, що ускладнює доступ постраждалих як до правосуддя, так і до допомоги.

3.2 Рекомендації щодо організації соціальної реінтеграції осіб, постраждалих від торгівлі людьми

Проаналізувавши діяльність та заходи, здійснювані такими суб'єктами, як державні органи, релігійні, міжнародні, донорські, громадські та благодійні організації, іноземні представництва в країні, підсумовуємо, що неможливо ефективно реалізовувати заходи з протидії торгівлі людьми без узгодження та кооперації зусиль усіх суб'єктів, що також зумовлено специфічністю злочину, його латентністю (прихованістю). Але в процесі здійснення заходів, кожний суб'єкт стикається з певним набором проблем та протиріч, що є об'єктивним через складну структуру заходів з протидії торгівлі людьми, складністю злочину та багатосуб'єктністю злочинців, задіяних в процесі трафікінгу. Так, піддавши аналізу досвід та діяльність представників двох неурядових організацій, вдалося з'ясувати конкретні проблеми, розуміючи природу яких, можемо сформулювати та окреслити доцільні заходи та перспективи подолання наявних труднощів.

Задля подолання тих проблем та небезпек, що стосуються фахівця, що задіяний в проектній діяльності неурядової структури, а не у державній соціальній службі, слід закладати в бюджет проекту витрати на страхування від смерті, побоїв, каліцтва через військові дії та хвороб, що дозволить фахівцям бути сміливішими у своїх діях щодо допомоги постраждалим, що стосується випадків, коли постраждалого переслідують трафікери або надавати соціальні послуги слід на мілітаризованій та обстрілюваній території. Задля попередження професійної деформації, слід обговорювати турбуючі моменти з психологом або супервізором систематично. Але, якщо професійна деформація уже сталася, то можна перекваліфікуватися не змінюючи фаху, себто не, безпосередня допомога постраждалим, а розробка методології, проведення тренінгів з ідентифікації ті інше.

Стосовно проблем, пов'язаних з іншими суб'єктами НМВ, сформульовано наступне: задля розширення діяльності НУО у напрямку реінтеграції постраждалих від торгівлі людьми, слід пом'якшити оподаткування та стимулювати соціальне підприємництво, шляхом організації

різних програм часткового фінансування з боку держави на започаткування такого підприємництва, наприклад, відкриття цехів з пошиву одягу, де працевлаштовані, у минулому, постраждали від різних форм експлуатацій. За доцільне буде поширення системи соціального замовлення не тільки на соціальні проекти, а й на соціальні послуги, де створити умови для конкурування соціальних служб та неурядових організацій, що простимулює підвищення якості та ефективності надання соціальних послуг та виявлення осіб, що їх потребують. Необхідно розробити систематичні навчання з протидії торгівлі людьми на постійній основі для працівників різних відомств. Впровадити прогресивну шкалу нарахування заробітної плати, де розмір заробітної плати залежатиме від кількості випадків надання допомоги. Тут також доцільно запровадити систему супервізії. За доцільне також буде цифровізувати процес надання статусу постраждалої особи, що до того ж поліпшить анкетування постраждалих на отримання статусу для тих, хто з віддалених районів Харківської області. Також необхідно уніфікувати бланки ідентифікації та оцінки потреб, аби уникати ретравматизації, коли різні суб'єкти опитують постраждалу особу однаковими питаннями. Ще позитивним буде включення постраждалих осіб у перелік категорій, з яких знята сплата за поновлення (оформлення) паспорту. Також зважаючи на результати дослідження, актуальність та рекомендації фахівців зазначених вище організацій, було розроблено тренінг «Розвиток спроможності ідентифікації осіб, постраждалих від торгівлі людьми та гендерно-зумовленого насильства, пов'язаного з війною» (з яким можна ознайомитися в Додатку А), спрямований на розвиток навичок із ідентифікації та інтерв'ювання осіб, що постраждали від різних форм насильства, зокрема торгівлі людьми та гендерно-зумовленого насильства, задля підвищення кількості виявлень та збільшення спектру компетентної комунікації із постраждалими (потенційно постраждалими). За рекомендаціями фахівців в сучасних умовах та за сучасних підходів розглядати торгівлю людьми треба і в контекстуальній площині, яка наразі характеризується військовим станом, військовими діями та масовим терором

(суб'єктами якого були російські віськові та представники ФСБ Росії, згідно слів правоохоронців та постраждалих осіб, як зазначають фахівці з протидії торгівлі людьми) до цивільного населення, факти чого виявляють на деокупованих територіях, тому в таких контекстуальних умовах необхідно розуміти питання гендерно-зумовленого насильства, що в більшості випадків наявне в процесі торгівлі людьми.

Щодо проблем, які стосуються самих постраждалих, то дієвими є ті ж бесіди та лекції, а також встановлення комунікації з родичами та друзями постраждалого. Наразі дедалі актуальнішими стає така форма роботи як мобільна бригада кризового реагування, або ж мобільні лабораторії. Так одна бригада, що має у складі одного лікаря, одного психолога та одного соціального працівника, є мобільними та службовим авто здійснюють виїзні рейди на деокуповані території, де проводять польову роботу та, за сприяння місцевих активістів або місцевих старост чи заступників, виявляють, приймають, реагують, фіксують та допомагають місцевим мешканцям, що потребують та зазнали насильства. В таких ситуаціях є всі умови для якісного виявлення та допомоги постраждалим від торгівлі людьми, експлуатації та гендерно-зумовленого насильства. Так навіть за відсутності випадків торгівлі людьми, за доцільне буде реалізація профілактичної та інформаційної роботи, аби попередити в перспективі випадки торгівлі людьми. Такий формат роботи вирішує просторову проблему доступу до допомоги, адже віддаленість та зруйнованість адміністративних та медичних будівель, становить загрозу та чималі ризики для подолання негативних наслідків перебування людини в ситуації торгівлі людьми та зазнавання інших дотичних форм насильства, що уже прямо впливатиме на потенціал повернення людини до повноцінного життя у соціумі..

Висновки до розділу. Для досягнення задекларованих завдань в дослідницькій роботі був застосований проблемо орієнтований підхід, як в

процесі аналізу анкет, так і в процесі проведення інтерв'ювання. Отримані результати були згруповані у три групи проблем: 1 - проблеми, що стосуються постраждалих, 2 - проблеми, що стосуються інших суб'єктів Національного механізму взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми (далі НМВ), 3 - проблеми, що стосуються фахівця. Так остання група проблем здебільшого являє собою певні специфічні для даної сфери безпекові питання та моменти, які прямо можуть становити фізичну загрозу соціальному працівнику, а також ця група проблем увібрала в себе певні компетентнісні питання, що постали в ситуації війни та нових викликів в роботі, без втрати якості від реінтеграційних заходів для постраждалих осіб. Друга група проблем стосується питань комунікації, адміністративно-бюрократичних протиріч та нерівномірності компетенцій, серед суб'єктів протидії торгівлі людьми. Окресливши проблеми, які стосуються уже постраждалих осіб, то слід зазначити, що такі характеристики та проблеми є об'єктивними в силу багатьох факторів, з-поміж яких – це специфіка самого злочину торгівлі людьми, адже як в теоретичній частині було зазначено, цей злочин є складним за структурою та передбачає різноманітний вплив на людину, задля вчинення над нею майнових та експлуатаційних дій, що є, але не вичерпуючими складовими процесу торгівлі людьми.

Так за отриманими результатами, консультаціями та обговорення з фахівцями були сформульовані та розроблені певні кроки щодо поліпшення соціально реінтеграційних заходів, з боку неурядових організацій, щодо постраждалих від торгівлі людьми; та розроблений тренінг, спрямований на вирішення низки проблем вище описаної другої групи проблем (тренінг детально описаний в Додатку А).

ВИСНОВКИ

Злочин торгівлі людьми за своєю природою є латентним (прихованим), що можна пояснити його специфікою, яка полягає в його складній природі. До того ж сама реалізація його полягає в діях майнового (себто власницького) та експлуатаційного характеру щодо постраждалої/потенційно постраждалої особи, які можуть набувати різноманітних форм: сексуальна експлуатація, примусова праця, примусове жебрацтво, використання для створення порнографічної продукції, рабство та звичайно до цього подібні, накрокур'єрство, використання в збройних конфліктах, примус до здійснення злочинної діяльності та інші, де трафікери (експлуататори) використовують уразливий соціально-економічний, фізичний або ментальний стан особи, до чого дотичне і застосування різноманітних методів її примусового утримання: від обману й боргової кабали до фізичного насильства та погроз сім'ї постраждалої особи.

В сучасному світі є низка чинників, що впливають на зростання масштабів торгівлі людьми. Найвпливовішими з них є вимушена міграція, застосування криміналом сучасних технологій і терористичні дії, військові дії, війни, наркотрафіки та висока прибутковість від вчинення подібного злочину через низькі витрати, яких потребує експлуатація рабської, безоплатної та насильницької праці постраждалих від торгівлі людьми осіб.

Негативні наслідки для постраждалої особи є тяжкими, вони деінтегрують, дезадаптують та дезорієнтують особу, поряд з чим наявні ще чималі медичні, соціальні та економічні наслідки, комбінація, якість, глибина та важкість яких уже залежить від інших факторів: які методи застосовували для утримання особи, яка форма експлуатації мала місце, умови експлуатації, тривалість перебування, характер криміналітету (місцевий дрібний чи масштабний транснаціональний) та багато інших факторів.

Результатом дослідження ролі неурядових організацій у процесі протидії торгівлі людьми стало підтвердження доцільності та дієвості комплексного підходу до протидії цьому злочину, який передбачає використання заходів різного спрямування: вдосконалення законодавства; посилення міжнародної кооперації, що полягає в консолідації зусиль урядів різних країн; поліпшення

ефективності зусиль і роботи державних служб соціального захисту, міграційних служб та правоохоронних органів; організація системи превентивних заходів і системи реінтеграції постраждалих, а також створення умов для ефективної взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи в сфері протидії торгівлі людьми, в тому числі й неурядових організацій, якість, масштаб і вплив діяльності яких є вагомими та рушійними як для глобальної, так і для національної систем протидії торгівлі людьми.

Зважаючи на останнє, доцільно підтвердити актуальність діяльності неурядових структур. Вагомою частиною цієї діяльності, що прямо працює на протидію торгівлі людьми, є (ре)інтеграційна робота з постраждалими особами та потенційно постраждалими, здійснення соціальної профілактики й превенційної діяльності з групами ризику щодо потрапляння в ситуацію торгівлі людьми. Впровадження та здійснення таких заходів і реалізують фахові соціальні працівники, застосовуючи як знання широкого спектру (знання законодавства, принципи першої психологічної допомоги, комунікативні навички, знання принципів роботи з різними категоріями клієнтів, знання із соціальної медицини та різноманітних хвороб, безпекові знання – тактична медицина і мінна безпека та інші), так і вузькопрофільні з соціальної роботи (етичні принципи, етика соціального працівника, методи соціальної роботи, технології реалізації різних етапів соціальної роботи (виявлення, ідентифікація, оцінка безпеки й потреб та інші) з постраждалими від торгівлі людьми та інших дотичних до цього злочину проявів насильства та порушень прав людини, в тому числі катувань і сексуального насильства, пов'язаних з військовим конфліктом і війною).

Необхідні знання соціальні працівники застосовують і до початку роботи з постраждалими особами, і безпосередньо в процесі реалізації реінтеграційного плану, де набір методів залежить від ступеня деформованості особистості та її внутрішнього й соціального потенціалу. Після оцінювання ризиків і потреб настає етап консультування, кейс-менеджменту, соціального

супроводу та інших методів, що по суті являє собою надання соціальних послуг, соціального супроводу та ведення випадку.

На підставі аналізу неперсоніфікованих анкетних даних бенефіціарів двох неурядових організацій (ГО «Чистий аркуш» та БО «БФ «Карітас Харків»), а також результатів інтерв'ю, проведених із фахівцями цих організацій, нами були встановлені певні проблеми, притаманні сфері протидії торгівлі людьми та діяльності із реінтеграційної допомоги постраждалим особам. Було виявлено, що в кожній групі проблем (1 - проблеми, що стосуються постраждалих, 2 - проблеми, що стосуються інших суб'єктів Національного механізму взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми (далі НМВ), 3 - проблеми, що стосуються фахівця) наявний контекстуальний відбиток військових дій, війни та окупації, який фіксується після деокупації територій.

Наприклад, якщо розглядати третю групу проблем, має місце поява нових загроз і ризиків для фахівців, на відміну від здійснення заходів із протидії торгівлі людьми в мирний час. Такою проблемою постає мінна небезпека, адже площа вибухонебезпечних територій Харківської області, де прогнозовано розмінувальні заходи триватимуть роками, є великою. Це створює небезпеки під час польової роботи в деокупованих районах Харківської області. Актуалізуються для фахівців знання з тактичної медицини, адже, незважаючи на обстріли та перманентний стан війни, постраждалі особи потребують допомоги, а діяльність експлуататорів і торгівців людьми в часи війни активізується. Реалізація заходів з протидії торгівлі людьми під час війни вимагає наявності додаткових навичок, знань і компетенцій, адже зростають масштаби інших форм насильства й порушень прав людини, дотичних до торгівлі людьми, а саме: гендерно зумовлене насильство, катування, тортури, трудова експлуатація та інші. Тому якщо фахівець неповною мірою ідентифікуватиме всю завдану внаслідок насильницьких дій особі шкоду, то потенційний план реінтеграції не відповідатиме її потребам вичерпно, що впливатиме на успішність реінтеграційної допомоги та реалізацію соціальної роботи в цілому.

Друга група проблем, виявлених у вказаному дослідженні, стосується суб'єктів та їхньої взаємодії в системі протидії торгівлі людьми, де наявні компетентнісні чинники, адміністративні та комунікаційні недоліки наявної системи. При цьому їхня наявність є об'єктивною, адже жодна з суспільних підсистем та інституцій не були готові до повномасштабних військових дій та окупації, через що й виникає певний вакуум, який необхідно заповнити новими алгоритмами взаємодії та реагування всіх суб'єктів.

Стосовно першої групи проблем, що стосуються постраждалих осіб, доцільно зазначити, що такі проблеми стосуються питань довіри та дотримання конфіденційності, віддаленості й відсутності відповідної інфраструктури, медичних проблем, психологічних труднощів і соціальних проблем, що стосуються дезорганізації особи та збільшення ризиків її маргіналізації у випадку, якщо реінтеграційна допомога не отримана або має місце відмова в її отриманні.

Одне з головних завдань згаданого дослідження полягало в тому, аби окреслити конкретні заходи для подолання виявлених проблем, що створюють труднощі в наданні допомоги постраждалим особам з боку неурядових організацій.

1. Одним з результатів бакалаврської роботи стало розроблення тренінгу для всіх суб'єктів, що здійснюють заходи в сфері протидії торгівлі людьми, «Розвиток спроможності ідентифікації осіб, постраждалих від торгівлі людьми та гендерно зумовленого насильства, пов'язаного з війною» [Додаток А]. Так, були проведені тривалі консультації з врахуванням рекомендацій фахівців з протидії торгівлі людьми, що дозволило адаптувати тренінг для усіх напрямів діяльності суб'єктів. Завданнями цього тренінгу є такі:

- Інформування учасників тренінгу про наявні масштаби, сутність і специфіку явища торгівлі людьми та гендерно зумовленого насильства;
- Ознайомлення учасників з особливостями ідентифікації осіб, постраждалих від тяжких форм насильства;
- Обговорення процесу інтерв'ювання постраждалих осіб;

- Навчання учасників тренінгу оперативно реагувати та перенаправляти постраждалих осіб до відповідних суб'єктів протидії торгівлі людьми та ГЗН.

Також в процесі обговорень із фахівцями було з'ясовано, що для досягнення задекларованої мети тренінгу необхідно ще й контекстуально розуміти сутність заходів із протидії торгівлі людьми, тобто наразі реальність, у якій провадяться ці заходи, це військові дії та масовий терор (суб'єктами якого були російські військові та представники ФСБ Росії, згідно слів правоохоронців та постраждалих осіб, як зазначають фахівці з протидії торгівлі людьми) щодо цивільного населення, факти чого виявляють на деокупованих територіях. А отже, об'єктивно паралельно зі злочинами торгівлі людьми актуалізується й питання гендерно зумовленого насильства, що в більшості випадків має місце в процесі торгівлі людьми. Тому зміст і сутність тренінгу мають складову, пов'язану із ознайомлення учасників з гендерно зумовленим насильством. Запропонований тренінг в перспективі можна реалізувати на проектній основі для таких цільових груп: фахівці певних відомств, дотичних до реалізації соціальної політики (шкільні соціальні працівники, фахівці із соціальної роботи соціальних служб, інспектори Центрів зайнятості, представники громадських організацій, фахівці зі Служби у справах дітей, фахівці зі Служби пробації). Саме ця цільова категорія безпосередньо стикається з постраждалими (потенційно постраждалими) особами, робота з якими є специфічною та вимагає спеціалізованих знань з ідентифікації та комунікації з такими особами, задля забезпечення безпеки, якісної допомоги, реінтеграції (інтеграції) та якісної координації дій з іншими інституціями, що також є суб'єктами протидії ТЛ й ГЗН.

2. 3-поміж перспектив подолання проблем і ризиків, що стосуються фахівця, який задіяний в проектній діяльності неурядової структури, яка реалізовує захід, місію, проект або програму з протидії торгівлі людьми, окреслимо такі: розроблення програм комплексного страхування від смерті, побоїв, каліцтва через військові дії та хвороб, організація для персоналу проходження тренінгів з мінної безпеки й тактичної медицини, забезпечення

захисними засобами для тіла (каска, бронежилет та інші), збезпечення персонала тактичними аптечками, що дозволить фахівцям бути сміливішими в своїх діях щодо допомоги постраждалим, що стосується випадків, коли постраждалого переслідують трафікери або надавати соціальні послуги слід на мілітаризованій території або території, що піддається обстрілам. Задля попередження професійної деформації необхідно розробити план систематичного проходження індивідуальних та спільних зустрічей персонала з супервізором, наприклад, два рази на місяць, один з яких є обов'язковим. Але, якщо професійна деформація вже сталася, то можна перекваліфікуватися всередині сфери з безпосередньої комунікації з постраждалими на розроблення й проведення тренінгів з виявлення, ідентифікації та інше.

3. Стосовно подолання проблем, з якими стикаються постраждалі, то подолати брак інфраструктури та головну проблему – доступність допомоги, можна завдяки організації та впровадженню державними органами мобільних бригад, які передбачали б рейдові виїзди за попередньо спланованими діями, що дозволить моніторити релевантні потреби віддалених громад і зменшувати залежність державної системи соціального захисту від діяльності неурядових організацій. Такі мобільні бригади можуть мати комплексний функціонал: перша психологічна допомога, мобільна лабораторія, консультування лікаря, що має ліценцію та може у віддалених районах виписувати рецептурні ліки, юридична консультація, соціальна підтримка та збір соціологічної інформації, надання соціальних послуг, збір даних для допомоги в адміністративних питаннях тощо. Слід відзначити важливість реалізації та дотримання етичних принципів соціальної роботи. Внаслідок їхнього застосування збільшується результативність та ймовірність успішної активізації внутрішнього ресурсу постраждалих щодо подолання негативних наслідків пережитого в процесі торгівлі людьми. Також неналежне реагування на випадки торгівлі людьми впливає на толерування наслідків від злочинів і форм насильства, дотичних до торгівлі людьми, що зменшує рівень суспільної безпеки. В процесі поширення такої форми та підходів соціальної роботи збільшиться виявлення різних форм

насильства та випадків торгівлі людьми, що працюватиме на зменшення масштабів злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми.

Так, перспективними для подальшого та детальнішого вивчення видаються такі питання: 1) імплементація досвіду неурядових організацій у допомогу постраждалим від торгівлі людьми державними соціальними службами для аналізу недоліків та недостатньої уваги в напрямку реінтеграції постраждалих від торгівлі людьми та дотичних до неї різних форм насильства, злочинів і порушень прав людини; 2) вивчення проблем з організації допомоги Центрами реабілітації для осіб, які постраждали від торгівлі людьми, та центрами соціально-психологічної допомоги; 3) особливості й проблеми повернення постраждалих від торгівлі людьми з Російської Федерації та інших країн.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1) Гурковська К. А. Діяльність міжнародних організацій із протидії торгівлі людьми. *Сучасні механізми протидії торгівлі людьми*: зб. тез Міжнародної науково-практичної конференції (4 грудня 2020 року). Львів : ЛьвДУВС, 2020. 180с.

2) Грищенко С.В. Соціальна профілактика торгівлі людьми. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*. Педагогічні науки. 2014. № 2 (8). URL: <https://pedpsy.duan.edu.ua/images/PDF/2014/2/4.pdf> (дата звернення: 20.12. 2021).

3) Данильчук Л. О. Теорія і методика соціальної профілактики торгівлі людьми засобами інформаційно-комунікаційних технологій : Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук : 13.00.05. Тернопіль, 2018. 41 с. URL: https://tnpu.edu.ua/naukova-robota/documents-download/d-58-053-03/Aref_Danylchuk.pdf (дата звернення: 10.11. 2021).

4) Д. І. Йосифович, В. М. Братковський. Причини торгівлі людьми в Україні. *Сучасні механізми протидії торгівлі людьми*: зб. тез Міжнародної науково-практичної конференції (4 грудня 2020 року). Львів : ЛьвДУВС, 2020. 180 с. URL: https://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/biblioteka/nauk_konf/04_12_2020.pdf (дата звернення: 25.10. 2021).

5) Протидія торгівлі людьми в Україні : збірник законодавчих актів, видання оновлене та доповнене). Київ. 2016. 120 с. URL: <https://cmr.gov.ua/uploads/media/default/0001/19/40390d770cf3e1e67754d4e50841a4ec00ee53d5.pdf> (дата звернення: 30.09. 2021).

6) Довідник з питань виявлення і надання допомоги постраждалим від торгівлі людьми. 2009 – 2011. 28 с. URL: http://donmolod.gov.ua/downloads/dovidnyk_torg_ludmi.pdf (дата звернення: 16.12. 2021).

7) Протидія торгівлі людьми в Україні: навчально-методичний посібник до спецкурсу / Автори-упорядники: Е. Мручківська, Н. Пахом'юк, О. Кочерга; за заг. ред. К. Левківського та ін. – К.: ВАТЕ, 2017. – 88 с. URL: <https://ippo.kubg.edu.ua/wp-content/uploads/2017/11/Posibnyk-CTHB-final.pdf>

(дата звернення: 15.12. 2021).

8) Сайт Міністерства Європи та іноземних справ Франції. Розділ Зовнішня політика. Стаття: Боротьба з організованою злочинністю. Site du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères. Rubrique : Politique étrangère. Article : Lutte contre le crime organisé. 2019. 4 с. URL: <https://www.diplomatie.gouv.fr/fr/politique-etrangere-de-la-france/securite-desarmement-et-non-proliferation/lutter-contre-la-criminalite-organisee/>

(дата звернення: 15.10. 2021).

9) Сайт Міжнародної організації з міграції (Агентство ООН з питань міграції). Розділ: Публікації: Короткий огляд програми протидії торгівлі людьми МОМ в Україні. 2020. 5 с. URL: https://www.stoptrafficking.org/iom_counter_trafficking_programme_2019_ukr.pdf

(дата звернення: 20.10. 2021).

10) Посібник МОМ з питань надання допомоги постраждалим від торгівлі людьми. — К. : Тютюкін, 2009. — 320 с. URL: https://iom.org.ua/sites/default/files/direct_assistance_handbook_ukr.pdf

(дата звернення: 18.12. 2021).

11) Філяніна Л. А. Ідентифікація особи як потерпілої від злочину (торгівлі людьми). «Захист прав людини: національний та міжнародно-правовий виміри»: 2018 рік : XIV Міжнародна науково-практична конференція «Від громадянського суспільства – до правової держави»: Збірник тез доповідей. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2018. – 750 с. URL: <http://ekhnuir.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/14160/2/sbornik1.pdf>

(дата звернення: 28.11. 2021).

12) Ю. І. Кіржецький, М. С. Кіржецька. Чинники, що впливають на поширення явищ торгівлі людьми та/або їх експлуатації в Україні. *Сучасні*

механізми протидії торгівлі людьми: зб. тез Міжнародної науково-практичної конференції (4 грудня 2020 року). Львів : ЛьвДУВС, 2020. 180 с. URL:https://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/biblioteka/nauk_konf/04_12_2020.pdf (дата звернення: 24.10. 2021).

13) Гловюк І.В. Контекстуальні елементи у провадженнях щодо воєнних злочинів: предмет доказування *sui generis* / Гловюк І.В., Тетерятник Г.К. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 6. С. 394–398 (1-5). URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/4883/1/%d0%93%d0%bb%d0%be%d0%b2%d1%8e%d0%ba_%d0%a2%d0%b5%d1%82%d0%b5%d1%80%d1%8f%d1%82%d0%bd%d0%b8%d0%ba.pdf

14) Міжнародна робоча група із питань санкцій проти Росії Документ робочої групи #5 Справа про визнання Російської Федерації державою – спонсором тероризму Міжнародна робоча група із питань санкцій проти Росії 28 вересня, 2022. Офіційний сайт [Стенфордський університет](https://www.stanford.edu/) Міжнародна робоча група з російських санкцій Поточні пропозиції Міжнародної робочої групи з російських санкцій зосереджені на припиненні вторгнення Росії в Україну. URL: https://www.president.gov.ua/storage/j-files-storage/01/16/05/18939812967aebb63b2fe1d38faa5b79_1664395491.pdf

15) Офіційний сайм МОМ України. Звіти: Криза в Україні 2022-2023 років: рік реагування. URL: <https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd11861/files/documents/2023-03/IOM%20Ukraine%20Regional%20Response%201%20Year%20Special%20Report%20Ukr.pdf>

16) Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи. Навчальний посібник. Том 1. – Київ, 2018. – 208 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/a/a/430805.pdf>

17) Соціальна профілактика торгівлі людьми: Навчально-методичний посібник / За ред. К.Б. Левченко, І.М. Трубавіної. – К.: ТОВ “Агентство “Україна”, 2007. – 352 с. URL: <https://zski.com.ua/content/uploads/2015/02/%D0%9F%D1%80%D0%BE%D1%84>

[%D1%96%D0%BB%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0-%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B3%D1%96%D0%B2%D0%BB%D1%96-%D0%BB%D1%8E%D0%B4%D1%8C%D0%BC%D0%B8.pdf](#)

18) Про Програму запобігання торгівлі жінками та дітьми : Постанова від 25 вересня 1999 р. N 1768 Київ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1768-99-%D0%BF#Text>

19) Про протидію торгівлі людьми (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2012, № 19-20, ст.173) 3739-VI : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3739-17#Text>

20) Конституція України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

21) Турок В.В. Соціально-економічні наслідки та механізми протидії торгівлі людьми. К.: Академія наук України. Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи. Київ. 2016. – 24 с. URL: https://www.idss.org.ua/avtoref/2016_Turok_ref.pdf

22) Про схвалення Концепції Державної соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2025 року : Розпорядження КМУ 2020 р. Київ. URL: <https://www.msp.gov.ua/projects/610/>

23) Організація безпеки та співробітництв в Європі. Висвітлення в засобах масової інформації проблеми торгівлі людьми - Розділ: Особливості висвітлення проблеми торгівлі людьми в ЗМІ. – 25 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/e/3/36904.pdf>

24) Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми. Конвенцію ратифіковано Законом N 2530-VI (2530-17) від 21.09.2010. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_858#Text

25) Андрея Сьолькнер Оцінка потреб Національного механізму перенаправлення постраждалих від торгівлі людьми в Україні. Звіт дослідження. – 114 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/a/6/37381.pdf>

26) Інструкції з надання допомоги постраждалим від торгівлі людьми в Східній Африці. Міжнародна організація з міграції (МОМ). Organisation internationale pour les migrations (OIM), 2012. Directives sur l'aide aux victimes de la traite des êtres humains en Afrique de l'Est. – 64 p. URL: https://publications.iom.int/system/files/pdf/guidelinesforassistingvictimstrafficking_fr_a5.pdf

27) Експлуатація як складова торгівлі людьми: виміри, тенденції та шляхи протидії: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (6-7 червня 2019 р.) / упор. О. М. Балинська, Г. Я. Савчин. - Львів: ЛьвДУВС, 2019. - 190 с. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/2511/1/06_06_2019.pdf

28) Навчальний посібник у сфері протидії торгівлі людьми для суддів та прокурорів. Ознайомчі матеріали для держав-членів ЄС, асоційованих членів і держав-кандидатів на вступ. Організація з безпеки та співробітництва в Європі. Відень, 2007. Українська версія. – 217 с. URL: https://www.solor.gov.ua/docs/all/posibnyk_prokuratura.pdf

29) Освітня онлайн-платформа «На урок». Презентація "Протидія торгівлі людьми в Україні в період війни". 17 слайдів. URL: <https://naurok.com.ua/prezentaciya-protidiya-torgivli-lyudmi-v-ukra-ni-v-period-viyni-310476.html>

30) Орлеан А. М., Пустова О. В. Протидія торгівлі людьми, вчиненої з метою експлуатації праці. Науково-практичний посібник. — К. : Фенікс, 2013. — 152 с. URL: https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd11861/files/documents/protidiya_torgivli_lyudmi-print.pdf